

ARANY JÁNOS KOTTÁS DALGYŰJTEMÉNYE
ÉS FÁBIÁN PISTA „NÓTÁI”

A költő születésének 200. évfordulóján számos kérdést megvizsgáltak az irodalomtörténészek Arany János költészetével és munkásságával kapcsolatban, de erről a gyűjteményről kevesen szóltak.¹ Pedig – túl azon, hogy Kodály és mások is a gyűjteményt a költő „zenei önéletrajzának”, költészete „egyik kulcsának” nevezték – *Tamburás öregúr* című versének (1877) önportréja igazolja, hogy folklorisztikai, műfaj-, szöveg- és dallam-történeti szempontból is érdemes a figyelmünkre.

Arany János a zenetörténész és népdalgyűjtő Bartalus István² kérésére, korábbi vázlatos feljegyzései letisztázásával készítette el kottás dalgyűjteményét az 1870-es években. Bartalus a *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye* című antológiájában (BARTALUS, 1873–96, I–VII.) apránként 96 dalt, illetve dallamot közölt „Arany nyomán.”³

A *Dalgyűjtemény* kéziratát először Arany János születésének centenáriuma-
ra akarta megjelentetni a Kisfaludy Társaság, azonban ez a terv nem valósult meg a zenei szerkesztő, Sztankó Béla „állandó késlekedése” és a háborús viszonyok miatt (MNGY XV, 2001, 508–509. [63.]). Az első, 1952-es kritikai kiadás sajtó alá rendezői az eredetileg is megbízott Gyulai Ágost irodalomtörténész és Kodály Zoltán voltak. Mindaz, amit ma erről a gyűjteményről tudunk, szinte kizárólag az ő érdemük. Utánuk újat mondani nehéz, annál is inkább, mert Csörsz Rumen István irodalomtörténész és Rudasné Bajcsay Márta zenetörténész évek óta dolgozik a mű új, kritikai kiadásán, számos, azóta előkerült szöveg- és dallamadattal gyarapítva a Kodály–Gyulai-féle kiadást (1952). Céljük az, hogy a *Dalgyűjteményt*, amit 1952-ben még a költő „népdalgyűjteménye”-

¹ Lásd az MTA Arany 200. ünnepi üléséről kiadott tanulmánykötetet, s benne Csörsz Rumen István (2017a) és RUDASNÉ BAJCSAY Márta (2017) tanulmányait.

² Bartalus István (Bálványosváralja, 1821 – Budapest, 1899) zenetanár, zenetörténész, népdalgyűjtő, az MTA levelező tagja (1875), a Kisfaludy Társaság rendes tagja (1867). Főbb művei: *101 magyar népdal* (Pest, 1861); *Gyermek dalhon* (Pest, 1862); *Thököly, Bercsényi nótái, Rákóczi induló képletei* (Pest, 1873); *A Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye* I–VII. (Budapest, 1873–96); *A magyar palotás zene és a népdalok* (In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen, Magyarország I.*, Budapest, 1887).

³ Lásd Kodály gyűjtői feljegyzései, jegyzetei, írásai „Arany János után” (MNGY XV, 2001, 537–541. [96.]).

ként adtak ki, a 19. század eleji zenei köztudat fontos emlékeként mutassák be, sok új összefüggést feltárva a magyar népköltéssel és populáris dalkultúrával, ügyelve arra is, hogy a hangjegyes kéziratot (amelynek fotó-másolata már az első kiadásban is látható) a költő életművének szerves részeként, költészete folklorikus háttereként láttassák az utókorral.

Közismert tény, hogy a *Dalgyűjtemény* összeírásakor a népdalok „megmentése a feledéstől” már majd százéves múltra tekintett vissza. A nyelvész Révai Miklós 1782-ben, Kulcsár István 1811-ben, majd 1817–1818-ban kiadott felhívásai az *anonimitást* és a *szóbeliséget*, valamint a művek *énekelt* voltát hangsúlyozták, amikor a népköltészet gyűjtésére buzdítottak. Ezen kívül a 19. századi irodalmárok, nyelvészek és hazafias felbuzdulásból gyűjtő literátus emberek számára a népdalnak három fő ismérve volt: *nemzeti, régies* és a *köznép által ismert* (bővebben lásd KÜLLÖS, 1988b, 414–426.).

A 19. századi felfogás szerint a népköltészet/népdal fogalma még nem kötődött egyértelműen a jobbágyparasztság kultúrájához, hanem egy olyan közösségi, a társadalom minden rétege által ismert és használt *anyanyelvű, énekelt* és *általánosan ismert, anonim verskultúra* része volt, amit az utóbbi három évtizedben *közköltészetnek* nevezünk. A közköltészet tulajdonképpen a műköltészet és a szóbeli folklór *közötti* tartomány, mindkettőből kap és mindkettőnek ad is témákat, műfajokat, szemléletmódot, tehát a *közvetítés* az egyik feladata, a közösségi tudás a legfontosabb jellemvonása. Művelése és használata nem köthető meghatározott társadalmi réteghez, sem költői egyéniségekhez, mivel anonim változatokban él, de nemcsak a szóbeliségben, hanem írásos, sőt nyomtatott formákban is. Gyakorlatilag minden irodalmi, fél-irodalmi vagy népköltési szöveg kisebb-nagyobb mértékben közköltészetté válhat, ha huzamosabb időt tölt kéziratok, illetve népszerű nyomtatványok lapjain.⁴ Ma már az is köztudott, hogy a 19. század első feléből való kéziratok énekeskönyvekben az eredeti népdalok és népszerű dalok mellett ott vannak korábbi és kortárs ismert költők (Amade László, Csokonai Vitéz Mihály, Faludi Ferenc, Pálóczi Horváth Ádám és Czuczor Gergely) többé-kevésbé folklorizálódott énekei is, legtöbbször természetesen szerzői név nélkül. Ez esetekben egy-egy közismert dallam segítette elő verseik bekerülését a populáris kultúrába, majd a szájhagyományba.

Arany János nem volt „népdalgyűjtő” a szó kanonizált értelmében, hisz nem járt „terepre”, még csak nem is levelezett népdalokat kérve másoktól, ám benne élt a populáris dalhagyományban és a népköltészetet tágabban értelmezte, mint a 20. századi folklórkutatók. Azokat a népi és társasági dalokat írta össze,

⁴ A fogalom jelentéséről bővebben lásd RMKT XVIII/4, 2000, *Bevezetés*, továbbá KÜLLÖS, 2004; CsÖRSZ, 2005, 207–260., 2009, 2016.

amelyekre gyermek- és ifjúkorából, tehát jórészt az 1820–30-as évekből emlékezett, noha azért néhány későbbi, illetve évszázadokkal korábbi énekelt verset és melódiát is feljegyzett.⁵ Ahogy maga vallotta dal-emlékeiről:

Mind régi dalok, csuda hangmenettel:
Váltva kemény, lágy, – s magyar a némettel; –
Hegyes-éles jajja az úti betyárnak,
Ki hallja szavát törvényfa-madárnak.⁶
[...]
Majd egyszerű dal, édesdeden ömlő
– Tiszta remekké *magába*’ szülemlő –
Pendül, melyen a tánc tétova ringat,
Mint lombot a szél ha ütemre ingat.

Olykor egy-egy ének nyújt neki vigaszt;
A hitujítás kora szülte még azt:
Benne a tört szív, bünt-vallva, leverve,
Vagy erős hittel Istenhez emelve.
[...]
Az öreg úr így, dalai közt élve,
Emlékszik időre, helyre, személyre:
Kitől, mikor és hol tanulta, dalolta
Ezt is, amazt is, gyermekkkora oltá.

Néha egy *új* dalt terem önkint húrja,
S felejtí legott, már ő le nem írja;
Később, ha megint eszébe ütődik:
Álmodta-e, vagy hallotta?– tűnődik.
(*Tamburás öregúr*, 1877) (ARANY, 2003, 435–437.)

Zenei emlékeit három nagyobb fejezetbe sorolta. Az I. fejezet *Népdalok és rokon* (103 db 1-2 strófás dal); a II. *Társas dalok (többnyire idegen dallamra)* jóval kisebb arányban szerepelnek. A lekottázott 38 dal között akad a korban kedvelt költőket (Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Schiller, Bajza, Petőfi) is megnevező, tehát közismertté vált alkotás; a III. csoport *Kántáló dallamok és gyermekréják* címet viseli. Ez a mindössze 8 különböző műfajú szövegmélék

⁵ Az autográf kottás kézirat másolatát, amelyben a dalokhoz Arany megjegyzéseket is fűzött lapszámzás nélkül lásd KODÁLY – GYULAI, 1952.

⁶ Ti. az akasztófán károgo varjúnak.

kétségkívül a szalontai szájhagyományból származott. Az, hogy Arany menyire ismerte „belülről” az általa feljegyzett dalokat, esetenként különböző. Például a népi körjátékokról maga írta, hogy gyerekként ugyan ritkán vett bennük részt, mégis emlékezett rájuk. A későbbi bihari népköltési gyűjtések és az 1830-as évekbeli debreceni versfüzetek is igazolják (CSÖRSZ, 2017b, 9–35.), hogy ezt a poétikailag és műfajilag is heterogén dalkincset akkoriban sokan ismerték, persze senki sem azonos módon. A réják, játékdalok és némely népdalok a szülőföldet idézve a gyerekkor emlékeként jelennek meg, míg a „felnőtt” népies és közköltészeti dalok, valamint az énekelt műköltői alkotások jórészt Debrecenből, a színészekről, illetve a szalontai, nagykőrösi baráti társaságából származhatnak. Arany szeretett és jól tudott énekelni. Kéziratából jól látszik, hogy jártas volt a kottairásban és a muzsikában: fiatal korában saját szorgalmából tanult meg énekelni, kottát olvasni, zongorázni és gitározni. Zenei emlékezete pedig idősebb korában is legalább olyan kiváló lehetett, mint a szöveges memóriája (erről legutóbb TARI, 2017). Ez magyarázhatja a kották meglepően kis hibaarányát és hangszeres ritmizálását – állapította meg a gyűjtemény sajtó alá rendezésekor Kodály.

Az idős és beteges költő emlékezetében élő és feljegyzett dalok között több évszázados régiségű is akad (bővebben CSÖRSZ, 2017a, 169–174.). Ilyen pl. a 17. századi gömöri alispán és költő Gyöngyösi István *Porából megéledett főnix* című eposzának (1693, Lőcse) egy szakasza („*Keménynek csendesen ballag paripája*”), melyet a magyar vers-idomról szóló tanulmányában olyan darabként említ, amit Debrecenben még énekelni hallott.⁷ Tehát a 18. században többször is kiadott és ún. Gyöngyösi strófában írt eposzt a nyomtatott kiadások miatt és a dallama révén a közköltészet még őrizte az 1830-as évekig. Vagy egy másik, ismertebb példa: A református énekeskönyv 315. dicséretének szövegét („*Krisztus Urunknak áldott születésén*” kezdettel) Pécselyi Király Imre írta 1641 körül, dallama a 18. század végéről maradt fenn. Arany gyűjteménye III. fejezetébe sorolta, ahol ez a *szokásdal egy újévköszöntővel* („*Újlesztendő, vigszágszerző, most kezd újulni*”, lásd MNT II, 1953, 3. sz.) és egy igen népszerű János napi *köszöntővel* („*Serkenj fel, kegyes nép*”)⁸ meg „*gyermekréjakkal*” együtt szerepel. Feljegyzett ide még két *(kör)játékdalt* („*Termett a meggy, termett*” és „*Mély kútba tekinték*”) (KODÁLY – GYULAI, 1952, III, 3., 5. sz. 36.), egy „*gólyaüdvözlő*” („*Gólya, gólya, gilice, Ki lányát vette el?*”), és egy „*Esőben, táncz mellett*” mondható mágikus háttérű réját:

⁷ Kottával együtt közli CSÖRSZ, 2017a, 170.

⁸ Lásd MNT II, 1953, 877. sz. Kodály gyűjt. 1921. Nagyszalonta.

Esik eső, esik, Isten akaratja:
Olyan legyen az én hajam
Mint a csikó/a gácsér farka.

Mindegyik országos elterjedtségű dalocskát megtaláljuk a 20. századi gyermekfolklórban, változatos szöveg- és dallamvariációkban (vö. MNT I, 1957).

Ugyanitt, a III. fejezetben két különböző szövegű, azonos dallamra énekelhető, a kortársak által figyelemre sem méltatott *kolduséneket* is feljegyzett:

Áron vétettünk, még pedig nagy áron,
A Krisztusnak vérén, nem a sárga sáron stb.

Vagy:

Fölemelé Kádár szemeit az égre,
Mondván: Uram Jézus jövel segítségre.

(KODÁLY – GYULAI, 1952, III. 4. sz.)

Arany, aki kedvelte a ponyvanyomtatványokat, természetesen ismerte a második szöveggént felidézett *Kádár vitéz históriáját*, amely a 17. század óta többször is megjelent ponyván, és innen terjedt el a nép közé. A Ködi Farkas János költötte, hosszú, vitéz-sírató históriás ének évszázados népszerűségét az is bizonyítja, hogy koldusénekként lett belőle. A Somogy megyei Nemespátrón még 1936-ban is „Kódis nóta”-ként énekelték 14 strófáját a lakodalomban káspénz-szedés közben.⁹

Külön említést érdemel a II. fejezetben leírt 5 strófás román–magyar makaronikus szövegű *Opre Tódor nótája*. Gyulai Ágost unikálisnak találta ezt az ötstrófás, refrénes dalszöveget, mert nem találkozott még hasonlóval: „egész népköltési irodalmunkban sehol, semmiféle dalgyűjteményünkben nincs nyom” (KODÁLY – GYULAI, 1952, 156.). Csak találgatja, hogy a költő, aki nem értett románul, mikor és hol tanulhatta. *Opre Tódor nótáját* Bartalus sem vette át nagy gyűjteményébe. Egy korábbi tanulmányomban és kandidátusi disszertációmban tüzetesebben foglalkoztam ezzel a szövegszaláddal (KÜLLÖS, 1988c; 1990), amely a kora újkori latorköltészet egyik fontos, a 20. századi hagyományból már kikopott alműfaja, ún. *tolvajének*. Egyes motívumai már a 17. század végén felbukkantak, de magát a keveréknyelvű, olykor refrénes versszöveget csak a 18. századi erdélyi és kelet-magyarországi kéziratos énekeskönyvek őrizték meg *Oláh ének* elnevezéssel. *Opre Tódor nótájának* szati-

⁹ A 7+14+3x2 soros, 3 különböző műfajt egyesítő kontaminált szöveget lásd SEEMAYER, 1936, elemzi KÜLLÖS, 2004, 263–266.

rikus humorát csak azok érthették meg, akik értettek románul. Az ének tizenegy szövegváltozatát regisztráltuk, ebből hármát ki is adtunk a *Társadalom és történelem* című 18. századi közköltészeti kötetben (lásd RMKT XVIII/14, 2013, 223. sz. és jegyzetei 604–609.). Dallam csak a refrénes változatokhoz maradt fenn, épp Arany János feljegyzésének köszönhetően.

Amikor Arany János Bartalus István unszolására összeírta és lekottázta az emlékezetében élő dalokat és dallamokat, tisztában kellett lennie azzal, hogy az ő nemzedékének daltudása már többszörösen nyilvánosságot kapott. Az 1818-tól felvirágzó *Hasznos Mulatságok* „köznépi dallai”, a sárospataki *Érzékeny és víg dalok* (1826, 1834),¹⁰ majd Kecskeméthy Csapó Dániel *Dalfűzérkéi* (1844–1846) már hasonlóan vegyes képet adtak az értelmiségi folklórról (a valódi népdaloktól a közköltészeti repertoáron át a műdalokig), épp úgy, mint Erdélyi János *Népdalok és mondák* (1846–1848) című antológiája, aminek közel fele nem paraszti eredetű, hanem legalább 30-50 évre visszamenően populáris alkotás volt (Csörsz, 2014a).

„Java része e daloknak valóban a nép ajkán élhetett, de van közöttük színpadi termék, érzelgős gitárdarab, gyerekdal és koldussírám – megannyi külön rétege a társadalmi életnek, melyek forrásokul szolgáltak.” – írta a gyűjteményről Gyulai Ágost (KODÁLY – GYULAI, 1952, 20.).

Ha a költő belelapozott bármelyik kortársának kiadványába, lépten-nyomon ismerős dalokra bukkanhatott bennük. Ezért, vagy közismertségük okán is mindössze 1-2 strófányi szöveget írt kottáihoz, és „folytatásként” számos esetben Erdélyi jól ismert népdalkiadványára hivatkozott. Másrészt viszont bizonyára érezte, hogy némely általa feljegyzett dal nem publikálható stílár vagy egyéb okokból. A sikamlós vagy kifejezetten trágár *mulatódalok*, *csúfolók* számaránya talán amiatt is oly magas a *Dalgyűjtemény* I. fejezetében, mert feltételezhetően mégsem akarta teljesen veszni hagyni őket, hisz ezek nyilván ifjúkora dalos férfimulatságainak „repertoár”-darabjai voltak. Levelezésében is többször említik barátai pl. egyik kedves, halandzsázó dalát „*Haj! Troá össze meg össze töpörödött ránczos bőr / Melyről lekopott a szőr...*” kezdettel (II. 38. sz.), amely itt *Deák Potpourti* címmel szerepel. Több évtizedes tapasztalatom szerint csak egy reformkori kéziratot diák-gyűjtemény, a *Sárospataki Felvidítő* (1824–1830) V. és VI. kötete (STOLL, 2002, 720. sz., 345–348.) tartalmaz hasonló arányokban latrikánus dalokat. A „szemérmes” költő, aki még a „huncut” [*h...fut*]; és „ebadta” [*eb...a*] jelzőket is kipontozta a hazafias német csúfolókban, e sikamlós mulatónóták dallamaihoz többnyire nem írta le a trágár dalszöveget, hanem csak kipontozta vagy kihagyta a „csúnya” szavakat, pl. „*A kert alatt*

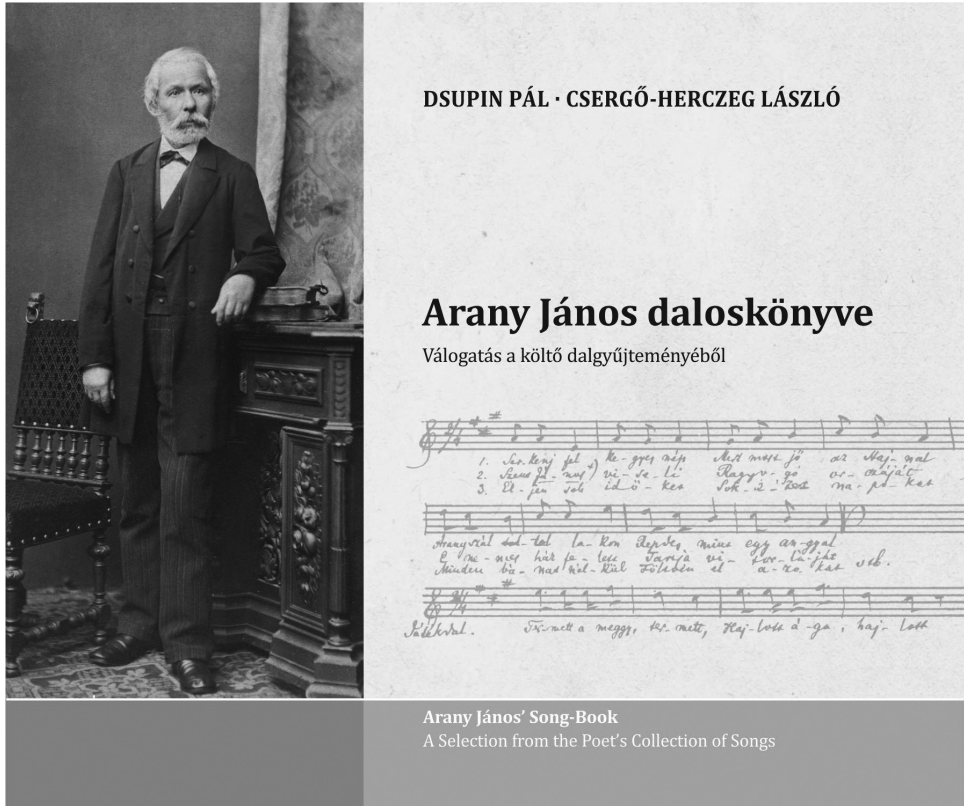
¹⁰ *Régibb és újabb részint érzékeny, részint új, többnyire eredeti dalok gyűjteménye*. S. Patakon, 1826; *Érzékeny és víg dalok* gyűjteménye 2-ik megbőv. kiadás. S.Patak, 1834.

jártam, / Fel állott a ... / Utczu édes komámasszony, / Könnyörüljön rajtam!” (I. 79. sz.), olykor egyszerűen azt írta oda: „cigány szöveg”: „*Délig... apádat, / Azután meg anyádat*” (I. 54. sz.).

Az idős költő az emlékezetében élő dallamokból feltehetőleg csak azokat vetette papírra, amelyekben teljesen biztos volt. Kottái mellé olykor odajegyezte forrásait, illetve az adott dal funkcióját/műfaját. Íme néhány kiragadott példa: „Duda-nóta. Párna-táncz” (I. 46. sz.), „Cholera dal 1831.” (I. 51. sz.), „toborzó féle” (I. 53. sz.), „cigány szöveg” (I. 54. sz.), „népdal mesterkéltszöveggel – színpadi töredék lesz” (I. 83. sz.), és gyakran a dal előadásmódját, tempóját is feltüntette: „lassan” (I. 59. sz.), „élénken/élénk” (I. 56., 91. sz.), „vigan” (I. 3. sz.), „halkan” (I. 4., 37., 90., 100. sz.), „tréfás búsan” (I. 36., 44. sz.), „Frisen/Fris” (I. 92., 98. sz.). Az egyik legkomplexebb feljegyzése így szól: „népdal, halkan, szövegéből csak e két sort tudom, ez sem népies, hanem diákos” – írja a „*Földi létem elfelejtem, magam az egekben sejttem*” kezdetű töredék mellé (I. 82. sz.). A II. 19-es párbeszéd dal esetében egy miniatűr zenés színjátékhoz illő instrukciót írt a kottasorok mellé: „Kettős dal. Halkan. Juhász, Leány, Ketten, Vigasz”. A precíz Arany az emlékezetből fakadó hiányokat is feltüntette kottáiban: pl. ezt írta zárójelbe a *Rákóczy-töredék* című dal után: „A dallam körülbelől teljes. A szöveget több versszakból tákoltam össze, a mint eszembe jutott. Gyerekkoromban tudtam a több versszakra terjedő egész dalt” (I. 96. sz.). A költő tehát korántsem törekedett teljességre, de hű képét adta mindannak, ami benne élt. A II. fejezet dalai között még egy Bajza versre készített saját szerzeménye is van („*Hős fiad ha él-e? Hol van, merre tért?*”), az alábbi megjegyzéssel: „Komoran”, „Compositio enyém, a nyavalyás, (még a 30-as évekből)”.¹¹

Az az egyetlen kritika, amivel a *Dalgyűjteményt* sajtó alá rendező Gyulai Ágost munkáját illelhetjük, hogy a kézirat fotokópiájában olvasható (fentebb idézett) lapszéli megjegyzéseket nem emelte be a kottából a nyomtatásba. Ezek nélkül pedig a dalszövegek élettelen versszövegekké váltak.

¹¹ Arany daloskönyvéből még 2012-ben hangzó-válogatást készített DSUPIN Pál és CSERGŐ-HERCZEG László. Lásd http://www.parlando.hu/2017/2017-2/Arany_Janos_daloskonyve.htm – utolsó letöltés: 2018. november 28.

1. kép Válogatás Arany Dalgyűjteményéből.

Nagyszalontai gyűjtés

A költő születésének centenáriumára (1917) szánt *Nagyszalontai gyűjtés* – amit a Folklore Fellows (továbbiakban FF) gyűjtőmozgalmának keretében Szendrey Zsigmond¹² és diákjai végeztek – elsődleges célja az volt, hogy kiderítse azt a folklorikus hátteret, amelyből Arany János költészete táplálkozott. Az emlékkötetbe csak olyan régi nagyszalontai folklór-adalékokat vettek fel, melyeket „Arany János okvetlenül ismerhetett”. Ez a célkitűzés mindenekelőtt azt ered-

¹² Szendrey Zsigmond (1879–1943) 33 évesen lett a nagyszalontai főgimnázium magyar–latin szakos tanára, könyvtárosa. Ő kezdeményezte az FF helyi gyűjtőszövetségének megalapítását. Az Arany Emlékegyesület aktív tagjaként mintegy tíz diák bevonásával 1913-ban kezdte meg a szalontai néphagyományok gyűjtését (vö. MNGY XV, 2001, 14–15.).

ményezte, hogy a kötet szerkesztőjeként Szendrey Zsigmond radikálisan selektálta diákjai gyűjtőfüzeteinek anyagát, „hiszen az Arany János emléke előtt tisztelgő kötetbe értelemszerűen a népköltészetnek csak a régi rétege kerülhetett be” (OLOSZ, 2018, 15.). Az erősen megrostált szöveganyag az I. világháborús nehézségek miatt végül csak 1924-ben jelent meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (a továbbiakban MNGY) XIV. köteteként. Sebestyén Gyula¹³ még 1916-ban felkérte Kodály Zoltánt és Bartók Bélát, hogy a meglévő dalszövegekhez gyűjtsenek Szalontán dallamokat is a készülő kiadvány számára. Ám ez a kiegészítő munka, ami végül is Kodályra maradt, számos nem várt nehézséggel járt: sok korábbi adatközlő épp katonáskodott, de az otthonlávók sem szívesen énekeltek a háborús viszonyok közepette, s mi tagadás: a diákgyűjtők módszertani tudása, az általuk összeszedett anyag nem felelt meg a korszerű folklorisztika s a nagyon igényes Kodály kívánalmainak (erről bővebben lásd MNGY XV, 2001, 541–550.). Így tehát Kodály gyakorlatilag új gyűjtésbe fogott két nagyszalontai gyűjtőútján 1916–17-ben, amikor 353 dallamot kottázott le, és sokat felvett fonográfra is. Ezekből mindössze 46 dallam került be az MNGY XIV. (1924) kötetébe. A kibővült nagyszalontai dalgyűjtemény első teljes kritikai kiadása több évtizedes késéssel az MNGY új folyamában jelent meg Szalay Olga és Rudasné Bajcsay Márta gondos munkájának eredményeként. Kodály már ekkor is hangsúlyozta, hogy a népdalok és balladák nem csak költemények,¹⁴ tehát a dallam nélküli, diktálás után leírt versszövegek eleve hibásak. Egyebek mellett épp emiatt tulajdonított korszakos jelentőséget Arany János kottás dalgyűjteményének, amelyről azt írta:

„Minden egyes dal, amire még öregkorában emlékezett, szervesen beépült lelkébe, s nyoma itt is, ott is megmutatkozik műveiben. [...] Kár, hogy nem gyakrabban nevezi meg forrásait. Tudjuk egy sor dalról, hogy azidétt országszerte dalolták, nála nincs meg. Vagy nem jutott eszébe, vagy éppen mert közismert volt, mellőzte. Így is nemcsak saját maga, hanem egész kora dalismeretéről ad keresztmetszetet [...] S hogy öregkorában, megromlott látása ellenére sem restellte 148 dallam leírásának, sőt letisztázásának fáradságát, minden szónál ékeesebben bizonyítja,

¹³ Sebestyén Gyula (1864–1946) folklorkutató és irodalomtörténész, nemcsak nagyra becsült szaktudós, hanem egy sor fontos pozíció betöltője is volt: a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke, az *Ethnographia* szerkesztője, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályigazgatója, a Kisfaludy Társaság *Magyar Népköltési Gyűjteményének* sorozatszerkesztője stb.

¹⁴ „...mert lélektelen hulla a dal dallam nélkül [...] joggal nevezhető egyoldalúnak az a mód, amelyen immár 70 éve kezeli a Kis[faludy]-Társ[aság] a népdalt.” (MNGY XV, 2001, 552.)

mennyire meg volt győződve szöveg és dallam szoros összetartozásáról és így a dallam nélküli népdalkiadványokat csak tökéletlennek tarthatta.”
(*A gyűjtemény jelentősége*. KODÁLY – GYULAI, 1952, 9.)

Arany emlékezetből összeállított gyűjteményét – amelyet minél szélesebb körben meg kell ismertetni a szakemberekkel – ezért is úttörő jelentőségűnek tartotta, mert kevés ilyen kottás kézirat maradt fenn a 19. századból. Munkáját elsősorban Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfélszáz énekeivel* (vö. KÜLLÖS, 2011; CSÖRSZ, 2011), Mindszenty Dániel és Udvardy János (KODÁLY, 1964), Tóth István (KOBZOS KISS, 2014) és Almási Sámuel (ALMÁSI, 2012) kottás kézírataival rokonította. Kodály Zoltán többször kijelentette, hogy a 19. századi, kéziratban maradt dalgyűjtemények anyaga értékesebb, mint a nyomtatásban megjeleneteké. Példái sorából egyszer sem hiányzott a népdalgyűjtő református lelkipásztor, Almási Sámuel neve. Dédunokája, az etnomuzikológus Almási István egyik előadásában így vallott:

„Kodály Zoltán és Gyulai Ágost úgyszólván lépten-nyomon utalt az Almási kéziratában levő dallam- és szövegváltozatokra, rámutatva a két műben előforduló adalékok közötti hasonlóságokra, illetve különbségekre. Az Arany Jánostól lejegyzett dalokhoz fűzött kimerítően alapos jegyzetek alkalmat nyújtottak Kodálynak és Gyulainak arra is, hogy pontosan megállapítsák, hány dalt vett át Bartalus István Almási kéziratából, és hogyan járt el, amikor azokat zongorakísérettel közreadta 1873 és 1896 között hétkötetes kiadványában. Kodály Zoltán és Gyulai Ágost egybehangzó véleménye szerint Almási Sámuel ötkötetes kézírata a 19. század legjelentősebb és legterjedelmesebb dalgyűjteményei közé tartozik. [...] becslésük szerint a kézirat összesen több mint ezer, dallammal együtt leírt dalszöveget tartalmazott.” (ALMÁSI, 2012, 2.)

Erdélyi János kiváló dalos lévén pontosan tudta, hogy a „köznép danái” mindig a dallamukkal együtt élnek, ám – a szükséges anyagiak híján – dallam nélkül publikálta a Kisfaludy Társasághoz beküldött, s általa kiválogatott anyagot. A háromkötetes *Népdalok és mondák* mellett 1847-ben csak egy 12 db-os kottás népdalfüzet látott napvilágot Fogarasi János és Travnyik János zongoraátiratában.¹⁵

¹⁵ *Magyar népdalok*. (Énekre és zongorára vagy egyedül zongorára alkalmazták FOGARASI ÉS TRAVNYIK... kiadja ERDÉLYI János.) Pest, 1847.

„A magyar népdal tragédiája, hogy nagyobbára selejtesebbje került nyomtatásba, míg a jobb anyag kéziratban maradt mai napig. Ha Horváth Adám, Tóth István, Almási, Mindszenty, Kiss Dénes kézíratai 1848 előtt nyilvánosságra jutnak: a magyar nép hangja a zenében jó fél századdal előbb válik hallhatóvá, és minden másképp alakul [...] ötven évvel előbbre volna ma a magyar műzene.” (KODÁLY, 1993, 273.)

A nagyszalontai centenáriumi gyűjtés kiadásával kapcsolatos levelezésben nyoma van annak is, hogy Sebestyén Gyula már 1922-ben szorgalmazta a Kisfaludy Társaság titkáránál, hogy Gyulai Ágost irodalomtörténész közreműködésével jelenjen meg külön Arany János dal- és dallamgyűjteménye az MNGY sorozatában (MNGY XV, 2001, 526. [86.]).

Kodály ugyanis felismerte és több ízben hangsúlyozta, hogy az Arany emlékezetében megőrzött dalkincsnek csak a töredéke nagyszalontai, a költő dal tudása inkább egy korszakra, a reformkorra, illetve egy társadalmi rétegre jellemző. „Arany kézírata, illetve a balladák hiánya benne azt bizonyítja, hogy az ő gyermekkori környezete már nem találta kedvét a »Királyfi«¹⁶ vagy a »Bátori Kalára« ősnáiv daltípusaiban, melyek az ottani egyszerű nép közt máig élnek. [...] Általában a kézirat a földmivelő sorban élő köznemesség dalkészletének jellemző kivonata.” (MNGY XV, 2001, 528.)¹⁷

A napjainkban is zajló szövegfilológiai és dallam-vizsgálatok nyomán egyre nyilvánvalóbb, hogy a költő ezzel a „kisdéd” reformkori gyűjteménnyel olyan *közösségi tudást* – részint paraszti szájhagyományt, folklorizálódott régi költészetet és populáris nótákat, műdalokat – örökített tovább, mint amelyet a korábbi és 19. századi kéziratok daloskönyvek egykori szöveggazdái, pl. barátja, Tompa Mihály, aki nem emlékezetből, hanem „naprakészen” jegyezte fel az akkor közzsájon forgó divatos dalokat (POGÁNY – TARI, 1988).¹⁸ Arany János népköltészetéről készített (elsősorban verstani, poétikai megközelítésű) tanulmányaiban, leveleiben és szépirodalmi munkáiban megbúvó sok-sok idézet jelzi,¹⁹ hogy folklórismerete sokszorta nagyobb és műfajilag is szélesebb körű volt (hiedelmek, dalok, népballadák, mesék, proverbiumok stb.), mint azt ebből a gyűjteményből kikövetkeztethetjük.

¹⁶ A *Házasuló királyfi* balladája.

¹⁷ Részlet Kodály újraközölt *Nagyszalontai népdalkincse* című írásából. Eredeti megjelenés helye: *Napkelet*, I, 1923, 1, 84–85.

¹⁸ *Dalfüzér*. Össze szedte, 's írta Tompa Mihály. Sáros Patakon és Selyeben MDCCCXLIII.

¹⁹ Népdal és populáris közdal idézeteinek bőséges (de még újabb adatokkal bővíthető) gyűjteményét lásd KODÁLY – GYULAI, 1952, 175–177.

Itt például csak három balladát említ futólag: a *Pávás lány* típus elnevezésű, 18. századi kéziratokban is fel-felbukkanó ponyvaballada első strófáját,²⁰ az 1807-ben meghalt Angyal Bandiról szóló betyárballada első szakaszát (KODÁLY – GYULAI, 1952, 73. sz.),²¹ valamint legelső betyárballadánk, a Barna Péterről szóló, ugyancsak ponyván is terjedő 19. század eleji kontaminált szöveg két sorát: „Füdd el jó szél, füdd el, hosszú útnak porát”. (Ez a két sor egyébként a korábbi, közköltészeti búcsúdalogokban és más népdalokban is előfordul.) Közben tudjuk, hogy a költő ismerte az Erdélyi János közölte ún. klasszikus és új stílusú balladákat,²² valamint az Erdélyi által németből fordított dán, norvég és skót balladákat (T. ERDÉLYI, 2008, 47–59., 158–182.), s valószínűleg hatott rá Gyulai Pál lelkesedése is az erdélyi balladák iránt. *A magyar nemzeti versidomról* (1856; AJÖM X, 1962, 218–258.) és a *Naiv eposzunkról* (1857; AJÖM X, 1962, 265–274.) írt tanulmánya, valamint a Fábíán Pistáról szóló két betyárdal publikálása (1851, 1853)²³ óta olyannyira közismert lehetett Arany népköltészeti érdeklődése, hogy 1863-ban Szabó Sámuel marosvásárhelyi folklór-gyűjtő tanár is felajánlotta neki friss erdélyi gyűjtését, benne balladákat!²⁴

Az Arany centenáriumi év után jókora csúszással 1924-ben megjelent nagyszalontai kötet mindössze tizenkét balladaszöveget közölt, – ennyit gondolt Szendrey Zsigmond olyannak, ami méltó Arany Jánoshoz, és amit egykor a költő is ismerhetett. Válogatásából kitetszik, hogy tulajdonképpen csak a régi réteg

²⁰ „Egy leány a hegyek között / Csak egyedül pávát őrzött, / Jöttek hozzá jövevények, / Három ifju legények” lásd KODÁLY – GYULAI, 1952, 63. sz. 29.

²¹ A kotta mellé írt egy másik mulatódalnak tűnő refrénes szövegkezdetet is: „A toronyra süített a nap- gyü-gyü-gyü, / Beharangoztatott a pap, gyü-gyü-gyü,” amelyet e dallamra lehet énekelni.

²² A *Népdalok és mondák* I. kötetének *Románcok és rokon* című csoportjában a régi stílusú, ún. klasszikus balladákban Erdélyi még csak néhányat közölt: a *Gunaras lányt*, a *Házasuló királyfit*, a ponyvai eredetű, de kéziratok forrásokban is fellelhető *Pávás lányt*, a *Kétféle menyasszonyt*, a *Fehér Lászlót*, a *Három árvából* pedig csak egy két versszakos töredéket, továbbá új stílusú és betyárballadákat, pl. a *Halálra táncoltatott lányt*, a *Megszólaló halottat* vagy a *Meggyilkolt fonólányt*, *Szűcs Marcsa* balladáját. A népdalok vonatkozásában Kriza János *Vadrózsák* című székely népköltési gyűjteménye (1863) hozott jelentős áttörést, mert ebben már 17 klasszikus balladaszöveget publikáltak.

²³ A szövegközlés kis jegyzettel Vahot Imre *Remény* című folyóiratában jelent meg 1851-ben, majd szintén Arany neve alatt kiadták az 1853-as *Kecskeméti Naptárban*. Idézi: KODÁLY – GYULAI, 1952, I. Függelék, 169, jegyzetei: 171.

²⁴ „Főiskolánk önképző társulata már régebben gyűjt népdalokat és mondákat. Gyűjtését igyekszem hovatovább mind terjedtebbé, több oldaluvá tenni; szándékozunk: mihelyt 8–10 nyomtatott ivre való összegyűl világelébe [!] bocsátani. Addig is némileg mutatványul, és hogy az irodalom is tudjon valamit rólunk időnként a becsebb darabok közül küldözhetek, ha János Bácsi használhatja őket.” Szabó Sámuel Arany Jánosnak (Marosvásárhely, 1863. április 21.) (AJÖM XVIII, 2014, 307.). Szabó Sámuel ugyanebben az időszakban Bartalussal is kapcsolatban állt, kinek kéziratában jó néhány dallam gyűjtőjeként szerepel.

darabjait tartotta népballadának, ezért az újabb kori képződményeket – a betyárballadákat, új stílusú baleset- és bűntényballadákat – kihagyta a kötetből. Még a szalontai illetőségű, betyárrá lett Fábíán Pistáról szóló dalokat és balladákat is, holott Fábján Pista nótáit elsőként épp ő közölte 1851-ben,²⁵ és több mint fél évszázaddal a betyár kivégzése után még mindig élt az emlékezete Szalontán. A róla szóló daloknak tizenhat változatát/töredékét rögzítették a szalontai diákok! Mindez Olosz Katalin forrásfeltáró munkája nyomán a nagyszalontai FF gyűjtések kiostált, kéziratban maradt, s a Kriza Néprajzi Társaság által 2018-ban kiadott kötet anyagából derült ki (OLOSZ, 2018). Szendrey Zsigmond *Szalonta betyárköltészete* című, először itt publikált tanulmányáról²⁶ Olosz a következőket írta:

„A datálatlan kézirat a Nagyszalontai gyűjtés (MNGY XIV.) megjelenése előtt készülhetett, mert Szendrey annak a gondolatnak a jegyében írta meg és készítette elő közlésre, hogy a Magyar Népköltési Gyűjteményben nincs helye az újabb kori betyárköltészet kiforratlan ballada- és dalszövegeinek.” (OLOSZ, 2018, 407.)

Épp azért érdemes a folklorisztikai kutatás figyelmére ez a tanulmány, mert:

„Egyrészt arról árulkodik, hogy még mielőtt megjelent volna a Nagyszalontai gyűjtés, *Szendrey rájött arra, hogy Fábíán Pista nótáját nem kellett volna mellőznie a kötetből, hiszen először Arany János közölt két eltérő változatot belőle.* Másrészt arra figyelmeztet, hogy *Szendrey balladaszemléletében változás állt be: a Békésgyulán gyűjtött (s Szalontán még zsványhistóriáknak és újabb eseményeket tárgyaló epikai énekeknek nevezett) betyár- és bűntényballadákat itt már balladaként tette közzé.*” (OLOSZ, 2018, 407.) [Kiemelés: K. I.]

Fábíán Pista „nótái”

Fábíán/Fábján Pistának (Nagyszalonta, 1827 – Nagyszalonta, 1851. február 20.) az okozta vesztét, hogy szembeszállt mind a császári, mind a helyi hatalom képviselőivel.

²⁵ Vö. 23. lj.

²⁶ Szendrey Zsigmond tanulmánya évekig a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában hevert kéziratban, talán az *Ethnographiában* akarta megjelentetni, s elküldte Sebestyén Gyulának. A *Betyárok könyvének* írásakor (1988) már használtam adatait.

„Fábján Pistát a níp nagyon pártolta. Egyedül csak Kopasz Kényeres János szógabiró üldözte. Ő is akasztatta fül a betyárt. Szalonta környékin ékkor három, utóbb nígy híres betyár vót. Lëghiresëbb Fábján Pista vót.” (OLOSZ, 2018, 267.) Életéről kevés hiteles adat maradt fenn. Harcolt az 1848–49-es szabadságharc alatt, majd 1850-ben erőszakkal besorozták az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregébe, és a komáromi büntetőszázadba vitték sáncmunkára. Mihelyt tehetette, megszökött. Állítólag azt mondta: „Ha papirosbúl lesz is a bakancsom talpa, nem viselem el!” (KÜLLÖS, 1988a, 195.) *A német szökött katonája* típusnévvel jelölt balladáját Fábían Imre és Kálmány Lajos gyűjtéséből idézte Vargyas Lajos monográfiája:

Engöm hínak Fábijány Pistának,
A némöt szökött katonájának.
Nem viselöm szürke köpönyegit,
Nem is eszöm a némöt kinyerit.
(VARGYAS, 1976, II, 190., 191. sz. 649–650.)

A betyár egy szál deszkán úszta át a Dunát, s útközben rabolgatva igyekezett Nagyszalonta felé. Szolnoktól egy fuvaros 25 Ft-ért felvette, a mezőgyaraki szíken leszállott, s Fábían a fuvarost a szalontai község házára küldte a fuvardíjért. Fábían Pista nem volt erőszakos rabló, inkább csak ún. megélhetési bűnöző, aki kegyetlenül bosszút állt mindazokon, akik elárulták. Garázdaságért, rablásért és három gyilkosságért üldözte a vármegye. Egyik áldozata egy zsandárkaplár, a másik kettő: áruló bűntársa, Zuh Matyi és egyik bandatagjának besúgó öccse volt. Végül is egy Szalontához közeli tanyán, hosszú tűzharc után csellel fogták el, majd statáriummal felakasztották két pajtásával együtt. Minderről híven beszámol az az epikus ének, amelyet Szendrey *Nagyszalonta betyárköltészetéről* szóló tanulmányában közölt, s amelynek néhány strófája (pl. 6., 11., 16.), és sorpárja (1, 1–2; 2, 3–4.) bekerült a helyi szájhagyományba:

1. Ezërnyócsázötvenédik évnek
Nímëj napján katonának vittek;
mer ërigyelte Kényerës János,
hogy én szabad íletët szógálok.
2. Elvittek vót, mondom, katonának,
de elszöktem, úgy mëntem betyárnak;
nëm szerëttem nímëtët szógálni,
inkább akartam én betyárkonni.

3. Erdőgyarak vót első lakásom,
Zú (Zuh) Matyi vót első jó barátom;
aszt ígérte Kényerés János úr,
ha éngem kézbe ád, mēkszabadúl.
4. De mihēn én esztēt észrevēttem,
Matyi pajtást minygyá fūbe lūttem.
Jaj, istenēm, mám magam marattam,
jaj, de nincsen kibe eddig bisztam.
5. Cégé Janit mingyán inté a sor,
ű is kīsz lett bētyárkonni akkor,
Pásztor Miháj, Rocskás Józska pajtás,
há mink nígyēn egyūtt bētyárkodánk.
6. Az a hírēs Bajóné tanyája |
keddēn két órakkor borúl(t) gyászba:
mer a Mēgyedráncki sok szíp szava
szomorú szívemet mēkhatotta.
7. Mēgyedráncki²⁷ kilenced magával
mēgesküdütt a szentháromságra:
»Pista fijam, rag lē a fegyverēd,
bizom mondom, mēgmarad íletēd.«
8. Mikor ótán a Kajláho²⁸ írtem,
az akasztófára tekintēttem,
akkor montam Mēgyedráncki úrnak:
hadnagy uram, mos fēlakasztanak!
Mēgyedráncki ēre asz felelte:
»Nē fij, Pista, nēm nēkēt kīszűlt e!«
9. Haza hosztak szabad kézzel-lábbal,
othum mēkkötösztek erős láncsal,

²⁷ A folklóralkotásokban különböző névváltozatokban szereplő Medidráczi Miksa, (*Megyedráncki*, *Mezidráczy*, *Mezedráczy*, *Mezedrászki*, *Mezedráncki*, *Mezedráczy*) csendőr-hadnagy, a szájhagyományban fennmaradt mondák szerint a betyár keresztapja volt. Ezért is hitt neki Fábíán Pista.

²⁸ A csárda neve, lásd a 14. strófában is.

- kikötöttek a tornác elibe,
szíjfel nízék, ki tűnik elibe?
10. Pásztor Miháj, Rocskás Józská pajtás,
há Váradon ugyam mi az újság?
»Váradon is csak am most az ujság,
hogy Fábiján Pistát félakasztják!«
11. Érzsi húgom, Sára jó testvérem,
kirjíték még az urakat írtem,
kirjíték még, ha mégéngénnének,
nő vënnik el gyászoz íletémet.
12. Nagy Sándor, vót éskolász cimborám,
ű is kijött halálom óráján,
tűrűl még a fekete szemédét,
nő lássam, hogy írtém húll a könnyed.
13. Lassam mënygyën a kocsi alattunk,
áld még isten, aki jön utánnunk,
könnyes szemmel kísírnek bennünket,
álgya még az egek ura úket.
14. Itt a Kajla, túllem elmúl(t) csárda,
aggyanak êk kis sêrt utójjára,
maj bátrabban mënygyék a halára,
íletémnek vígléhajtására.
15. Itt van ez a pohár sêr, pajtásom,
kentéknek is ídésanyám, húgom,
ígyák még esz kenték együtt hárman,
esz hagyom kentéknek utójjára.
16. Túl a Kajlán van az akasztófa,
három bëtyár nyugoszik még rajta;
Pásztor Miháj, Rocskás Józská pajtás,
láttyátok, hogy hárman mire jutánk!

(SZENDREY, 2018, 348–350.)

„E balladai hézagossággal, de történeti hűséggel előadott történet szerint Fábján katonaszökevény lett, mert nem akart nímétnek szógalni, – pajtását áruló szándéka miatt lőtte meg, – bátran harcol a katonákkal, midőn árulás folytán meglepik, az ellenszenves hatalom szót szegett vele szemben, halála nyugodt és bátor volt: ezért száll emléke s a részvét iránta szülőről gyermekekre” – írja SZENDREY (2018, 350.).

Ennél az epikus éneknél van egy még hosszabb, 51 strófás (!) vers is, *Fábrián István betyár dala* címmel, melyet egy Kornya Sándor nevű VI. osztályos tanuló jegyzett fel 1917-ben. Ez valószínűleg egy helyi versfaragó ponyván is kinyomtatott, de már az oralitásba bekerült szerzeménye (OLOSZ, 2018, 143. sz. 252–258. és a jegyzete 393.).

A Fábriánról szóló népi elbeszélések szerint a betyár az akasztófa alatt megátkozta a „kopasz Kenyerest”, a szalontai szolgabíró, aki vesztébe kergette. Szülővárosa népét viszont megáldotta. Több olyan ballada is van, amelyben Fábrián így búcsúzott az akasztófa alatt:

Isten hozzád, Szalonta városa,
Már én többé nem leszek lakosa,
Teremhet már ződ füvet lapossa,
Kis pejlovam többet nem tapossa.

(KODÁLY – GYULAI, 1952, 171.)²⁹

„Szalontának saját külön betyárja Fábján Pista, nem csoda tehát, hogy róla szól legtöbb betyárdalunk; s ezeket nem csak az asszonyok-lányok énekelgetik a főzés, mosás, tengeri- és tollfosztás mellett, hanem néha-néha a férfiak is rá-ráhúzatják a cigánnyal. [...] A mi Fábján-nótáink azonban távolról sem azok, melyeket népköltési gyűjteményeinkben Fábján Pista címmel olvashatunk, bár némi változattal vagy különálló strófákban ezeket is ismerjük. A szalontai Fábján-nóták közül csak a II. k. közöl (63. l.)³⁰ egy dalban négy összevissza szedett strófát, s még előbb 1851-ben Arany János kettőt [...]” – írta SZENDREY Zsigmond (2018, 347.).

A nagyszalontai betyár nevét és tetteit nemcsak szülővárosában, hanem a bihari Sárreten, az Alföld déli és keleti részein is emlegették, bár néha össze-mosták alakját az 1805-ben meghalt lovasbetyáréval, Angyal Bandiéval, ahogy

²⁹ A Fábrián Pista nótájához írt jegyzetben Endrődi Sándor *Magyar népköltés* című kötetéből idéz Gyulai Ágost. Változatát lásd KÜLLŐS, 1988a, 200.

³⁰ TÖRÖK Károly: *Csongrádmegyei gyűjtés*. MNGY II, 1872, 63.

ez a betyárfolklórban megszokott. Fábián Pista balladájának hat nagyszalontai változatát Fábián Imre gyűjtötte össze (FÁBIÁN, 1970). VARGYAS monográfiája (1976, II, 653.) Szendreyhez hasonlóan Török Károly hódmezővásárhelyi adatát tartja a legkorábbi balladaváltozatnak.

Arany János mint nagyszalontai jegyző hivatalból tudhatott az 1851 decemberében kivégzett betyár viselt dolgairól. Fábián Pista két „nótáját” Vahot *Remény* című lapjában tette közzé 1851-ben az alábbi megjegyzéssel:

„Íme egy pár akasztófa-virág. Népi költészetünk koszorúja nagyrészen ily virágokból van fűzve, s habár ez mit itt közlünk, nem tartozik is a jelesbek közé, annyit mindenesetre megérdemel, hogy a népdalok gyűjteményébe valamikor fölvétessek; mert ez nem mint rendesen szokott lenni a kivégzettek requieme, mások általi búcsúztatója, hanem maga Fábján, a 24 éves szép ifju, ki az elsőt bujdosztában írta, a másodikat fogságában, midőn a rögtönítelő törvényszék már meghozá fölötte az ítéletet, mondotta egy városceled tolla alá...” (KODÁLY – GYULAI, 1952, 169. és jegyzete 171.)

I.

1. Ha meghalok, arról se tehetek,
Véled, babám, többé nem lehetek,
Nem engedik azt nekünk az egek,
Hogy én kedves babám tiéd legyek.
2. Nem tudom, hogy hol lesz meghalásom,
Erdőn, pusztán van az én lakásom,
Eltemetnek a mezei vadak,
El is énekelnek a madarak.
3. Ha megfognak, lánczczal megkötöznek,
Betyárságunknak már véget vetnek;
Ki van mondva a törvény mirőlünk:
Akasztófa lészen nyugodalmunk.

II.

1. Jön a zsandár kívül belül,
Szól a golyó fejem felül;
Szegény Pista, csak egyedül
Forgolódik a ló körül.

2. Fogd meg, Julcsám, a lovamat,
Vidd a kutra, itasd meg azt,
Itasd meg, mert szomju nagyon:
Szegény Pista fáradt nagyon.
3. Azután menj a szobádba,
Borulj a vetett ágyadra,
Borulj, sirass engem nagyon:
A törvényem hátra vagyon.
4. Elbúcsuztam Juliskámtól,
Az apjától, az anyjától:
Már én elmegyek, látjátok,
Isten vigyázzon reátok.
5. Sírva kísért a kapuig,
Onnan a határ széleig,
Megcsókoltam utoljára,
Ugy ültem a pej lovamra.
6. Lement a nap nyugodóra,
Szegény Pista boszújára:
Belement az istállóba,
Megfoktak másnap déltájba.
7. Már két kezem vasba verték,
Dupla fegyverem elvették,
Magam fegyver közé vettek,
A zsandárok úgy kísérték.
8. A törvény elébe vittek,
Komor szemmel rám tekintnek,
Monda nekem: no te kutya
Nem lősz többet pandurt soha.
9. Akkor meghültem egy kicsit,
Hogy az akasztófára visz,
Nem lesz napja vig kedvemnek,
Soha többé életemnek.

10. Februárjús huszadikán,
Kisértek fel a nagy utcán,
Szégyeltem azt váltig nagyon
Hogy a kezem vasba legyen.

11. Édes kedves lovam, Pajkos!
Nincsen czukor, nincs abrak most:
Fogva a te kedves gazdád,
Nincs ki gondot viseljen rád.
(Közli KODÁLY – GYULAI, 1952, 169. és OLOSZ, 2018, 339–341.)

Arany kommentárjából úgy tűnik, hogy ő is helyt adott annak a közhiedelemnek, miszerint a betyárdalokat maguk a betyárok költik, illetve kivégzési búcsújukat a börtönben maguk az elítélt betyárok diktálják le egy írástudónak. Ezt állították pl. a dunántúli Sobri Jóska bandájába tartozó, 1836-ban felakasztott Milfait Ferkóról is, akinek „magacsinálta” búcsúéneke egy 20 évvel korábban kiadott, Zöld Marci nevű betyárról szóló ponyvából lett átvéve és átalakítva. A „*Kegyetlenségünknek meg van adva bére*” kezdetű búcsúvers 19. századi (levéltári) kéziratos másolatán ez áll cím gyanánt: „*Milfajt Ferenc verse, amelyet kivégzése előtt félórával írt, amely időt Kopácsy József bíró kegyelemből adott neki.*” (Lásd KÜLLÖS, 1988a, 56.; 1992)³¹

Maga a szokás, ti. egy kivégzési búcsúvers/-ének komponálása és elmondása Európa-szerte – így Magyarországon is – évszázadokon keresztül bevett gyakorlat volt. Európában elsősorban a 17–18. századot jellemezte az a törekvés, hogy a kivégzés morális tanulságokkal szolgáló, elrettentő színháték legyen. Ezt a szertartásos szokáshagyománnyal bíró újkori közköltészeti énektípus rendszerint az ítélet-végrehajtás előtt készítették (esetleg tollba mondták) és adták elő az elítéltek. Olykor a kivégzéssel egyidejűleg röplapokon kinyomtatva is terjesztettek (DÜLMEN, 1990). Angliában még a 19. század második felében is utcai énekesek árulták az efféle nyomtatványokat, és az újságok is közölték a verses búcsút, a bűneset rövid ismertetésével, az elítélt vallomásával együtt (ROUSE, 2005). A legkorábbi magyar verses kivégzési búcsú a 16. század elejéről maradt ránk, majd viszonylag jelentős számú közköltészeti halotti búcsúverset, börtönéneket és verses kivégzési búcsút jegyeztek fel a 17–18.

³¹ Az 1817-es ponyvakiadvány szerzője POGÁNY Péter (1978) kutatásai szerint egy debreceni diák, később evangélikus teológus-professzor, Erdélyi József (1795–1863) volt. A korábbi, közköltészeti mintákra visszavezethető, monológokból és párbeszédéből álló, hosszú ponyvaversnek csak bizonyos részletei kerültek be a kéziratos énekeskönyvekbe, illetve folklorizálódtak és lerövidülve a szájhagyományban bukkannak fel.

századi kéziratos énekeskönyvekbe. A kivégzési búcsúének az elítéltek egyes szám első személyben elmondott bűnbánó szavaiból – melyekkel önmagukat, a sorsot vagy a forgandó szerencsét okolják bűnös életükért –, bocsánatkérésből, illetve fohászból áll. A záróstrófákban olykor a kivégzés színhelyét, idejét is megnevezik. A 19. századi kivégzési búcsúk magyar példái általában betyárok és rablók nevéhez kapcsolva, az ő „nótáik”-ként maradtak fenn ponyván és kéziratos énekeskönyvekben.³² Az elítéltek búcsúszavai előbb a betyár témájú ponyvaballadák kedvelt, hosszabb-rövidebb záradékaként, majd a lírai betyárdalokban is felbukkannak. A betyárballadák többségében azonban már elmarad a fohász, Isten kegyelmének kérése.

Az Olosz Katalin által sajtó alá rendezett nagyszalontai gyűjtemény leg-hosszabb Fábíánról szóló énekének utolsó szakaszai a három elítélt betyár vég-búcsúját tartalmazzák:

45. Márki József első, Pásztor Mihály az követő,
míg Fábijánra rá nem kerül a sor,
ígen bátor és kemín szívű vót.³³

46. Igy bucsuzott el hát baráttyátul,
és az összegyűlt nagy sokaságtul,
Isten hozzátok örökre,
në jussatok ily gyászos íltre.

47. Ha valaha valamit vitéttem,
engedgyen még most nekém.
Nohát Márki, vetküz lë ízibe,
në fíjj mënni az halállal szëmbën.

48. Bucsuz, akitül akarsz, hamarjába,
hogy mi sëm maraggyunk el sokára.
Márki József szíjjel níz a fátul,
ilyen bucsu reppen el ajkárul. ||

³² A *Szentsei daloskönyv*ben találjuk pl. ifj. Fodor Pál *Cantio flebilis* (*Siralmas ének*) című búcsúját, akit Váradon 1638-ban végeztek ki. Az 1678 vagy 1688. augusztus 20-án kivégzett „nánási nótárius” búcsúverse két kéziratos változatban és egy 19. század eleji ponyván is fennmaradt (lásd RMKT XVII/14, 1991, 19. sz. és jegyzetei). A 19–20. századi népköltéssel legtöbb rokonságot tartó *Világi szép ének egy szegény kondásról* című kivégzési búcsút Stoll Béla találta meg s adta ki az *Alsókubini kéziratból* (1782 k.). A *Zala megyei cigány tolvaj búcsúénekét* szintén 1780 körül jegyezték le (vö. KÜLLÖS, 1992, 2012).

³³ Hiányos és romlott szövegű strófa.

49. Isten tēhozzátok is barátok,
Fábján, Pásztor régi jó pajtások.
Pásztor Mihály már tē vagy a sorba,
jobb vóna most lenni más korban.
50. Halvány orcád, kiszáratt szēmejid,
írtóztató halálnak jeleji.
Fábján mán te vagy az sorban.³⁴
51. Isten tihozzátok, zsandárok,
bárha nēm vótam is jó hozzátok,
engeggyíték mēgtett hibájínkat,
nē átkozzátok sírhantyajínkat.
Az ki pedig elvádolt halálra,
Igy hajjon mēg az is nēm sokára.
(lásd OLOSZ, 2018, 143. sz. 257–258.)

Végigolvasva ezeket az újonnan előkerült nagyszalontai változatokat, megállapíthatjuk, hogy az Arany által „akasztófa virág”-nak nevezett nóták első, „bujdosás közben” költött darabja a korban közismert betyárdalok strófáiból összeszerkesztett panaszos lírai dal. Tulajdonképpen semmi konkrétum nem köti Fábián Pista személyéhez. A nóta második strófája ún. vándorstrófa, amelyben a bujdosó a vadak, madarak, tengeri halak részvétét kéri, illetve rájuk bizza temetését. Ez a toposz már a 17–18. századi bujdosóénekekben is gyakran felbukkan, egyik kéziratoss – de a szájhagyományból is jól ismert – változatát egy 1818-as énekeskönyvből idézte Csörsz Rumen István:

4. Sírás Anyám Siras meg előttd járok
az után ne siras ha utnak indulok
mert nem tudom hogy hol lészen en halalom
Erdőn é vagy mezőn vagy tábor közepén
Vagy pediglen lészen a nagy pusztaságban
5. Ha én it meghalok ki temet el engem
Meg hidegült testem ki teszi a földbe
el temetnek engem az erdei vadak
elis énekelnek a sirai [!] madarak
(CSÖRSZ, 2014b, 185.)

³⁴ Hiányos szövegű strófa.

Egyik Fábián Pistáról szóló nóta dallamát sem ismerjük. Valószínűleg arra a dallamra énekelték rá,³⁵ amelyet Arany ugyan ismerhetett, de nem örökített meg *Daloskönyvében*. Egy hajdani nagyváradi joghallgató viszont azt állította, hogy Arany János saját szerzeményeként tanulta és szerette meg, ezért is sürgette a költő egyéb dallamainak összeszedését és nyilvánossá tételét.³⁶

„Arany János nem csak verseket, hanem dallamokat is költött!³⁷ Bertha Sándor be is mutatott tőle ily szerzeményt. Ezeket ízében kellene följegyeznünk és összeszednünk, míg feledésbe nem mennek, mert a költő lelke világát más oldalról is fényesen illusztrálják.”

Így emlékszik vissza, »Arany, mint nótacsináló« c. kis írásában az 1853–54-es években joghallgató Jászfalusi:

„Egyszer a mi jeles tenoristánk és karnagyunk egy új népdalt mutatott be.
– Fiuk, – mondá, ez itt a mi földünkön – készült. Valami szalontai, vagy vidékbeli futó-betyárlegényt elfogtak a császkai zsandárok. Siralomházba került. A végső utján azt kérte, hogy mondhassa el utolsó nótáját. Megengedték s elmondta. S Arany János, ki akkor még Szalontán volt, a nép szájáról leírva a hős betyár búcsúszavait, azokat zenehangra tette. Mi már, mint a nép száján régen ilyenül levőt vettük át. Dallamára, az Arany János által szerzett utánozhatatlan magyarizú dallamra emlékszem, de a Fábián Pistának nevezett delinquens költeményéből már csak az első strófájára, mely így hangzik:

Hinak engem Fábián Pistának,
Besoroztak osztrák katonának :
Göndör hajam nem hagyom levágni:
Jobb szeretek pusztán betyárkodni.

Ezer népdal volt, mit addig és azután lelkesülten énekeltem, de oly magyar ízlésűnek még a »Battonyai hármass határt« sem találtam. Ez a nóta lett az »én nótám.«. [...] Ki mit tud a »Fábián Pistáról?« Érdemes volna

³⁵ Csörsz Rumen István szíves szóbeli közlése szerint ez a „*Nem messze van ide Kismargita*” kezdetű betyárballada, illetve a „*Pej paripám patkószöge de fényes*” kezdetű dal melódiája lehetett.

³⁶ Csörsz Rumen Istvántól kaptam a sajnós sorszámozás nélküli egy lapos hírlapcikket. A szerzőről egyelőre mit sem tudunk kideríteni.

³⁷ Dalkompozícióiból nemrégiben jelent meg egy CD-lemez Csörsz Rumen István és a Musica Historica előadásában. Arany János: *Csendes dalok*. Budapest, 2018.

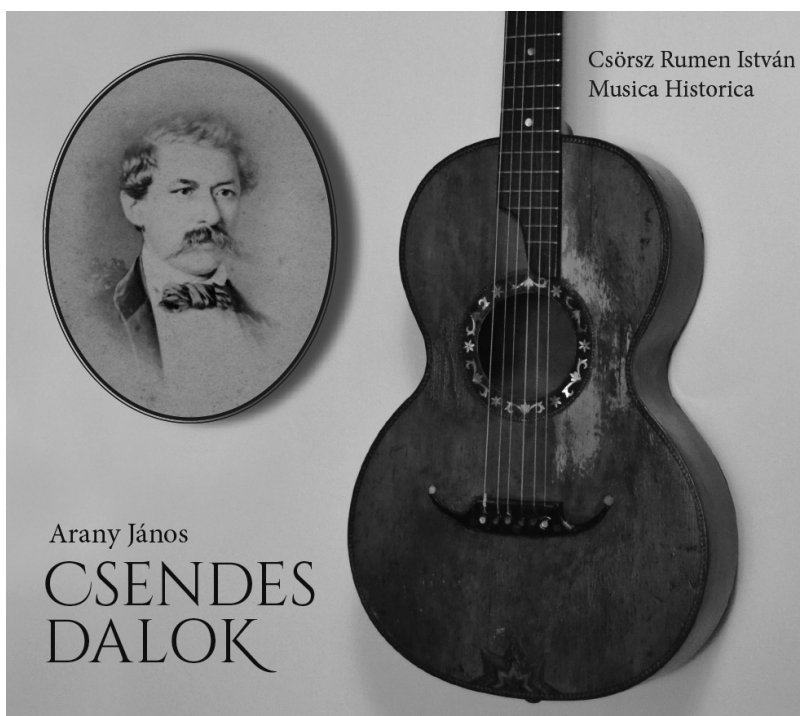
az egész dalt és annak dallamát is a lapok útján közölni.” (JÁSZFALUSI, 1883, 20.)

Az Arany által publikált I. nóta sorpárjai, strófái más betyárdalokban is előfordulnak, és különböző kombinációkban, más betyárokhoz kapcsolódva tovább élnek a 19–20. századi alföldi szájhagyományban.

A 2–3. strófa közhelysorainak szó szintű változatát megtaláljuk az újonnan kiadott nagyszalontai gyűjtemény több szövegében is:

Ha mőkfognak, azír nēm fēlelnek,
betyárságomnak maj víget vettnek,
ki van mondva a törvin miróllunk,
akasztófa lēssz a birodalmunk.
dē jassz tudom, hogy az én rózsám szán,
ambár hajjak mēg az akasztófán.

(OLOSZ, 2018, 140. sz. 250.)³⁸

2. kép Arany János szerzeményei CD-n.

³⁸ Gyűjtő: Mezey Károly, VIII. oszt. gimnazista, 1914. Itt és a továbbiakban *dőlt* betűkkel jeleztem az Arany-féle változat szövegvariánsait.

Szendrey Ákos VI. osztályos gimnazista 11 és fél strófás, tájnyelvet is érzékelte, Fábíánról szóló balladájában pedig ekképpen:

4. *Ha megfognak, láncsal megkötöznek,
Betyárságomnak maj' víget vetnek.
Ki van mondva a törvín mirullunk:
Akasztófa lesz a nyugodalmunk. –*

...

8. *Ha nem segít³⁹ arrul sem tehetek,
A világtul könnyen búcsút veszek;
Elíg nekem, hogy az én rózsám szán,
Bátor haljak meg az akasztófán! –*

...

11. *Túl a Kajlán van egy akasztófa,
Arra van a betyár felakasztva.
Szél lengeti gyócsingit, gatyáját,
Veri össze sarkantyós csizmáját.
Ha leesik, megeszik a vadak,
Megersatják az égi madarak.⁴⁰*

A 150. szöveg 3. strófája csak a sorok rendjén változtatott:

3. *Ha megfognak, láncsal megkötöznek,
Betyárságomnak maj' víget vetnek.||
Eltémetnek a mezeji vadak,
El is énekélnek az égi madarak.
(Eszt akkor danolták, mikor mán a zsandárok kerestik)
(OLOSZ, 2018, 266.)*

Ezekkel a betyárdal-variánsokkal ellentétben a Fábíán II. nótájaként közölt, úgymond „fogságban készült” 11 strófának egyelőre nem leltem nyomát sem az új nagyszalontai kötetben, sem Vargyas monográfiájában. A II. nóta első hét szakasza más betyárokról költött lírai dalstrófák adaptációjának tűnik. Ezekben a Pista és Julcsa/Juliska,⁴¹ valamint a Pajkos lónév, továbbá a betyár életének

³⁹ Ti. a Jóisten.

⁴⁰ A teljes balladát modernizált helyesírással, javítások nélkül kiadta KÜLLŐS 1988a, 199–201., valamint OLOSZ, 2018, 263–264.

⁴¹ A betyár állítólagos szeretőjéről egyik nagyszalontai epikus vers sem tesz említést, arról viszont igen, hogy Sára és Julcsa/Erzsi nevű testvéreitől, meg az anyjától úgy búcsúzik, hogy egy-egy pohár sert rendel nekik (és saját magának is) akasztása előtt.

és elfogásának, halálának tényei, továbbá a 6–10. versszak (miszerint: istállóban fogják el, fejére olvassák a pandúrgyilkosságot, a halál időpontja) kötik az éneket a szalontai betyárhoz. A betyárköltészetben közhelyként előforduló motívumok: 1. versszak: a betyár magányos küzdelme; 2–3., 11. versszak: a szerető és a ló megszólítása. Az ének 4–5. és 11. strófái mindemellett a kivégzési búcsúénekek jellegzetes formuláit is tartalmazzák. A betyár elfogásának történetét előadó hol egyes szám első személyű, hol a betyárról harmadik személyben szóló „nóta” egésze valóban balladaszerűbb, jobb, mint a Fábiónról költött eseményesoroló hírversek, de még nem emelkedett fel a népballadák költői szintjére. Az igazi, csak a sorstragédiára fókuszáló népballada – még a 19. században született betyárballadák is – „az egyéni részleteket fokozatosan elhagyja, s az általános jelentőségű, példázatra alkalmas mozzanatokot tartja meg, vagy fejleszti tökéletesre” (VARGYAS, 1976, II, 654.). Tegyük hozzá úgy, hogy más hasonló hangulatú közhelysorokat, a betyárköltészetre általában jellemző motívumokat szó össze egy alkotássá.

„Ma már e két Fábján-nóta egyikét sem ismerik az Arany-közölte alakban; strófáik vagy elvesztek, vagy beleolvadtak az új Fábján-nótatermékekbe, vagy önállóan élnek, sőt van olyan, mely kis változtatással szerelmi dallá vált.” – állapította meg SZENDREY Zsigmond (2018, 348.). Az azonban bizonyos: egyik Fábión „nóta” sem volt a nagyszalontai betyár saját alkotása.

IRODALOM

AJÖM

1962 *Arany János Összes Művei X. Prózai művek 1.* Szerkeszti KERESZTURY Dezső, sajtó alá rendezte KERESZTURY Mária. Budapest, Akadémiai Kiadó.

2014 *Arany János Összes Művei XVIII. Arany János levelezése 4. (1862–1865).* Sajtó alá rendezte ÚJ Imre Attila. Budapest, Universitas Kiadó – MTA BTK Irodalomtudományi Intézet.

ALMÁSI ISTVÁN

2012 *Kodály Zoltán és Gyulai Ágost Almási Sámuel dalgyűjteményéről.* Előadás. Elhangzott a Magyar Kodály Társaság által, Kodály Zoltán születésének 130. évfordulója tiszteletére rendezett konferencián, 2012. december 16. Budapest, Kodály Zoltán Emlékmúzeum. http://www.m-kodalytarsasag.hu/Almasi_Istvan-Almasi_Samuel.pdf (utolsó letöltés: 2018. november 25.)

ARANY János

- 2003 *Arany János összes költeményei I. Versek, versfordítások és elbeszélő költemények.* Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta SZILÁGYI Márton. Budapest, Osiris Kiadó.

BARTALUS István

- 1873–96 *A Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye I–VII.* Budapest, Pesti könyvnyomda.

CSÖRSZ Rumen István

- 2005 Közköltészet a többnyelvű Magyarországon (1700–1840). In: BÍRÓ Ferenc (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből.* 207–260. Budapest, Argumentum Kiadó.
- 2009 *Szöveg szöveg hátán. A magyar közköltészet variációs rendszere (1700–1840).* Budapest, Argumentum Kiadó.
- 2011 „ki magam tsinálmányja, ki másé”. Közköltészet és írói program Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfélszáz énekek* (1813) című gyűjteményében. In: CSÖRSZ Rumen István – HEGEDŰS Béla (szerk.): *Magyar Arion. Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről.* 319–346. Budapest, Reciti Kiadó.
- 2014a *A Népdalok és mondák közköltészeti forrásai. Irodalomtörténeti Közlemények, CXVIII, 5, 611–628.*
- 2014b „Bujdosom szoros utakon”: A régi magyar bujdosóénekek poétikája I. In: CSÖRSZ Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok* 3. 139–186. Budapest, Reciti Kiadó.
- 2016 *A kesergő nimfától a fonóházi dalokig: Közköltészeti hatások a magyar irodalomban 1700–1800.* Budapest, Universitas Kiadó. /Irodalomtudomány és Kritika: Tanulmányok/
- 2017a „...melyben a dal megfogható”. Arany János *Dalgyűjteménye* (1874) mint ihletforrás. In: GÁBORI KOVÁCS József – MAJOR Ágnes (szerk.): „...és palota épül a puszta beszédből”. *Akadémiai tudományos ülésszakok a 200 éves Arany Jánosról.* 163–212. Budapest, Reciti Kiadó.
- 2017b Arany János *dalgyűjteménye és a debreceni kollégium.* In: CIEGER András (szerk.): „*Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!*” *Arany János pályájának művelődéstörténeti olvasatai.* 9–35. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Országos Széchényi Könyvtár – Universitas Kiadó.

DÜLMEN, Richard van

- 1990 *Ars Morienti: Az erőszakos halál liturgiája.* In: Uő: *A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban.* 140–155. Budapest, Századvég Kiadó – Hajnal István Kör.

ERDÉLYI János

1846–1848 *Népdalok és mondák* I–III. Pest, Beimel József (I, III), Magyar Mihály (II).

FÁBIÁN Imre

1970 Hogyan születik egy ballada? *Művelődés*, XXIII, 7, 43–44.

JÁSZFALUSI Lajos, Dr

1883 Arany mint nótacsináló (Tárca). *Fővárosi Lapok*, 20, 4, 1883. január 5. 20.

KECSKEMÉTHY CSAPÓ Dániel

1844–46 *Dalfűzérke válogatott népszerű dalokból fűzve*. Pesten, Emich Gusztáv.

KOBZOS KISS TAMÁS

2014 Tóth István fülöpszállási kántor kéziratos dalgyűjteménye. (Áriák és Dallok Verseikkel, 1832–1843.) In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok* 3. 363–383. Budapest, Reciti Kiadó.

KODÁLY Zoltán

1964 Magyar zenei folklóre 110 év előtt. In: Uő: *Visszatekintés* II. 155–183. Budapest, Zeneműkiadó.

1993 *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*. A könyv anyagát válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte VARGYAS Lajos. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

KODÁLY Zoltán – GYULAI Ágost

1952 *Arany János népdalgyűjteménye*. Közzéteszi KODÁLY Zoltán – GYULAI Ágost. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Hasonmás kiadása: 2011, Budapest, Argumentum Kiadó.)

KÜLLŐS Imola

1988a *Betyárok könyve*. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó.

1988b A magyar népdalkutatás története. In: VARGYAS Lajos (főszerk.): *Magyar Néprajz V. Népköltészet*. 414–426. Budapest, Akadémiai Kiadó.

1988c Opre Tódor nótája. A XVIII. századi kéziratos énekeskönyvek és a néphagyomány. In: HOPP Lajos – KÜLLŐS Imola – VOIGT Vilmos (szerk.): *A megváltozott hagyomány*. 235–275. Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet.

1990 *Latorköltészet és betyárfolklor*. (Kandidátusi disszertáció, kézirat.) Budapest.

1992 Kivégzés előtti búcsúénekek. *Irodalomtörténeti Közlemények*, XCVI, 5–6, 616–632.

2004 *Közköltészet és népköltészet*. Budapest, L' Harmattan Kiadó.

- 2011 Pálóczi Horváth Ádám és a néphagyomány. In: Csörsz Rumen István – HEGEDŰS Béla (szerk.): *Magyar Arion. Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről.* 305–317. Budapest, Reciti Kiadó.
- 2012 Kapros János nótája. Egy katona kivégzési búcsúja a XIX. század első harmadából. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok* 1. 203–215. Budapest, Reciti Kiadó.

MNGY

- 1872 *Magyar Népköltési Gyűjtemény* II. TÖRÖK Károly: *Csongrádmegyei gyűjtés.* Pest, Athenaeum.
- 1924 *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. *Nagyszalontai gyűjtés.* Gyűjtötte a Folklore Fellows Magyar Osztályának Nagyszalontai Gyűjtő Szövetsége. KODÁLY Zoltán közreműködésével szerkesztette SZENDREY Zsigmond. Budapest, Kisfaludy-Társaság.
- 2001 *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XV. KODÁLY Zoltán *nagyszalontai gyűjtése.* Szerkesztette SZALAY Olga – RUDASNÉ BAJCSAY Márta. Budapest, Balassi Kiadó – Magyar Néprajzi Társaság.

MNT

- 1957 *A Magyar Népzene Tára* I. *Gyermekjátékok.* Szerkesztette KERÉNYI György, bevezetés KODÁLY Zoltán. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1953 *A Magyar Népzene Tára* II. *Jeles napok.* Szerkesztette KERÉNYI György. Budapest, Akadémiai Kiadó.

OLOSZ Katalin (s. a. r.)

- 2018 *Nagyszalontai népballadák és epikus énekek 1912–1919.* A Folklore Fellows magyar osztálya nagyszalontai gyűjtőszövetségének hagyatékából összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi OLOSZ Katalin. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság. /Kriza Könyvtár/

POGÁNY Péter

- 1978 *A magyar ponyva tüköre.* Budapest, Magyar Helikon.

POGÁNY Péter – TARI Lujza

- 1988 *Dalfüzér 1844. Tompa Mihály kéziratosa, kottás népdalgyűjteménye.* Hasonmás kiadásra előkészítették és kísérő tanulmánnyal ellátták POGÁNY Péter – TARI Lujza. Miskolc, Herman Ottó Múzeum.

RMKT XVII

- 1991 *Régi Magyar Költők Tára, XVII. század 14. Énekek és versek (1686–1700).* Sajtó alá rendezte JANKOVICS József. Budapest, Akadémiai Kiadó.

RMKT XVIII

- 2000 *Régi Magyar Költők Tára XVIII. század 4. Közköltészet 1. Mulasatatók.* Sajtó alá rendezte KÜLLŐS Imola, munkatárs Csörsz Rumen István. Budapest, Balassi Kiadó.

- 2013 *Régi Magyar Költők Tára XVIII. század 14. Közköltészet 3. A társadalmi élet költészete 3/A, Történelem és társadalom.* Sajtó alá rendezte CsÖRSZ Rumen István – KÜLLŐS Imola. Budapest, Universitas Kiadó – EditioPrinceps Kiadó.
- ROUSE, C. Andrew
2005 *The Remunerated Vernacular Singer: From Medieval England to the Post-War Revival.* Frankfurt am Main, Peter Lang.
- RUDASNÉ BAJCSAY Márta
2017 Egyéni emlékezet és közösségi tudás. In: GÁBORI KOVÁCS József – MAJOR Ágnes (szerk.): „...és palota épül a puszta beszédből”. *Akadémiai tudományos ülésszakok a 200 éves Arany Jánosról.* 159–162. Budapest, Reciti Kiadó.
- SEEMAYER Vilmos
1936 A régi lakodalom Nemespátrón. *Ethnographia*, XLVII, 72–90.
- STOLL Béla
2002 *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840).* Budapest, Balassi Kiadó.
- SZENDREY Zsigmond
2018 Szalonta betyárköltészete. In: OLOSZ Katalin (s. a. r.): *Nagyszalontai népballadák és epikus énekek 1912–1919.* A Folklore Fellows magyar osztálya nagyszalontai gyűjtőszövetségének hagyatékából összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi OLOSZ Katalin. 346–363. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság. /Kriza Könyvtár/
- TARI Lujza
2017 Gitár és „tambura”: A „hangzó művészet” Arany János életművében. In: CIEGER András (szerk.): „*Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!*” *Arany János pályájának művelődéstörténeti olvasatai.* 67–88. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Országos Széchényi Könyvtár – Universitas Kiadó.
- T. ERDÉLYI Ilona
2008 Népköltészet, népzene – népi társadalom. Az észak-európai balladaköltészet és Erdélyi János. In: Uő: „*Pályák és pálmák.*” *T. Erdélyi Ilona válogatott tanulmányai.* 47–59.; 158–182. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar.
- VARGYAS Lajos
1976 *A magyar népballada és Európa II.* Budapest, Zeneműkiadó.

IMOLA KÜLLŐS

JÁNOS ARANY’S *SONGBOOK* AND PISTA FÁBIÁN’S „SONGS”

János Arany created his *Dalgyűjtemény* (*Songbook*) that included musical notation in the 1870s by cleaning up his earlier notes. He compiled popular and folk songs that he remembered from his childhood and youth, i.e., mostly from the 1820s–1830s, although he also recorded some poems and melodies that were sung much later or centuries earlier. The 148 songs he compiled were divided into three major chapters. I. *Folk songs and relatives*; II. *Social songs* (mostly set to a foreign melody); III. *Chanting tunes and children’s rhyming songs*. Arany’s songs are a reflection of the musical consciousness of the early 19th century, of the song culture of a social layer.

The first edition of the *Songbook* (with photocopies of the notations) was edited by Zoltán Kodály and Ágost Gyulai in 1952. An extended second edition based on new aspects has been in the works for many years by literary historian Rumen István Csörsz and ethnomusicologist Márta Rudasné Bajcsay. The primary purpose of the *Nagyszalonta collection* intended for the centennial of the poet’s birth (1917) was to explore the folklore knowledge that infused Arany’s poetry. The memorial volume published in 1924 included only old folkloric supplements from Nagyszalonta that the poet could have been familiar with. Outlaw ballads and new style ballads of accidents and crimes were left out of the book, as were songs and ballads about the Szalonta outlaw, even though the two songs of Pista Fábíán were first published in 1851 by János Arany.

The study presents some of the remarkable popular and folklore data of the *Songbook* and analyzes Pista Fábíán’s „songs”, comparing the version published by the poet with the versions still living in the oral tradition in the early 20th century.